

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАННЯ “ЗУНР: ЕНЦИКЛОПЕДІЯ”: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Микола КУГУТЯК

Державний вищий навчальний заклад

“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,

вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: ke@pu.if.ua

Презентоване видання “ЗУНР: Енциклопедія” Т. 1 покликане увібрати в себе історичний досвід державотворчого чину УНР і ЗУНР. При цьому, створення “Енциклопедії” було б неможливе без діяльності декількох поколінь українських істориків ХХ ст.: від 1920–30-х рр. і до нашого часу, які внесли вагомий вклад у вивчення Української революції початку ХХ ст., історії УНР і ЗУНР, проблем національної консолідації. Достатньо згадати ближчих до нас попередників, зокрема професора Олександра Карпенка, який ще в 50-х рр. ХХ ст. мав мужність виступити з ідеєю національно-демократичного характеру ЗУНР і в умовах радянського режиму не зрікся її, а наважився відстоювати історичну правду про ЗУНР, за що зазнав переслідування. За роки незалежності, уже працюючи у Прикарпатському університеті, він виявив у Ватикані архів ЗУНР, завдяки чому підготував і видав п’ять томів у 8-ми книгах документів з історії ЗУНР. За його редакцією у 2001 р. вийшла перша наукова монографія з цієї проблематики. Творча доля Олександра Карпенка виявилась дуже повчальною. Висунута ним у 1950-х рр. концепція історії ЗУНР пережила радянський режим і його ідеологів і стала панівною в незалежній Україні, а догмати його переслідувачів відійшли в небуття. У тій чи іншій формі концепція О. Карпенка була розвинута в працях львівських істориків Юрія Сливки і Степана Макарчука, а також київських істориків Олександра Реєнта, Олександра Рубльова, Владислава Верстюка, Мая Панчука та ін.

Важливе методологічне значення для підготовки Енциклопедії ЗУНР має сучасне розуміння двох відмінних моделей революцій, що відбулись у 1917 р. в Центрально-Східній Європі – Російської більшовицької революції, яка призвела до утвердження режиму комуністичної тоталітарної диктатури, що по суті своїй була ворожою демократії, правопорядку, свободі й гідності людини, і Української народно-демократичної революції, чи національно-демократичної в її західноукраїнському варіанті, що стала прикладом державного правопорядку, функціонування політичних інститутів, демократії і парламентаризму, поваги до прав людини і національних меншин. Вона засвідчила, що її державно-політичний провід в цілому добре засвоїв досвід європейських демократичних традицій державотворення, одностайно спрямував соборницькі зусилля західноукраїнського суспільства до об’єднання ЗУНР і УНР в одну Українську державу. На жаль тогочасні керманічі Заходу, і в першу чергу Франції, Італії не бачили і не розуміли демократичний потенціал Української революції. На відміну від Заходу, більшовицький режим добре усвідомлював головну загрозу для себе, яка йшла з України, а тому, як колись так і тепер саме на неї спрямував всю силу своїх воєнних ударів, своєї репресивної машини, яка була скерована проти українського народу, зокрема селянства, а також національної еліти, як носіїв незалежності і державності України. Все це дає чітке розуміння суті воєнної агресії Росії проти України в наш час, одразу після Революції Гідності 2013–2014 рр.

У ході написання “Енциклопедії” поставало питання про сучасну періодизацію національного державотворення. Це велика і багатоаспектна тема. Торкнемося тільки одного з її аспектів. У наш час в українській історіографії ледь не хрестоматійним уже стало твердження про завершення українських визвольних змагань у 1920 чи 1921 роках. При цьому забувається той факт, що західна частина соборної української держави, в особі ЗУНР, перебуваючи у специфічних історичних умовах, продовжувала вести боротьбу проти польського окупаційного режиму на міжнародній арені і всередині країни за визнання ЗУНР незалежною державою до 14 березня 1923 р. Питання про її державно-політичний статус ще не було вирішено ні для самої Польщі,

вже не кажучи про Великобританію, Францію чи Італію. Це питання вирішувалося на засіданнях Ліги Націй, Ради послів Антанти у 1921–1922 рр. 23 лютого 1921 р. Ліга Націй в офіційному документі засвідчила, що Східна Галичина знаходиться за межами Польщі і її суверенітет на неї не поширюється. У травні 1922 р. на мирній конференції в Генуї Великобританія та Канада відстоювали державну незалежність Східної Галичини. Отже, з соборницької точки зору, а інакшого підходу тут очевидно не може бути, є одна дата завершення українських визвольних змагань – 14 березня 1923 р.

Для дослідження історії ЗУНР особливої ваги набуває питання про характер подій середини жовтня – початку листопада 1918 р. на західноукраїнських землях. У багатьох публікаціях утвердилась думка про те, що національно-демократична революція в краї, переобрання влади відбувалося у результаті збройного повстання. Аналіз подій показує, що перехід влади від Австро-Угорської монархії до Української держави мав мирний характер, без застосування зброї, проходив у правовому полі. Важливу роль тут відіграв маніфест цесаря від 16 жовтня 1918 р. “До моїх вірних австрійських народів”. Як правило австрійські державні чиновники на місцях передавали владу українцям без будь-якого опору. Мирно відбулася передача влади і у Львові. Австрійський намісник в Східній Галичині К. Гуйн передав владу своєму заступнику, українцеві Володимиру Децикевичу, який у свою чергу передав її УНРаді. Не було збройних сутичок чи повстань австрійських військових проти української влади. Заколотниками проти легітимної української влади виступили польські підрозділи, які розпочали агресивну війну проти українського народу, яка завершилася окупацією території ЗУНР, що і визначило характер польського режиму на західноукраїнських землях у 1920–30-х рр. Відомий польський політик Адольф Бохенський писав: “Польсько-українська війна була однією з основних причин поразки українських визвольних змагань 1918–1919 рр.”. Польсько-українська війна позначилась не тільки на історичній долі ЗУНР, але й УНР в цілому.

Сьогоднішня академія присвячена питанню Соборності – головній підвалині української держави. У сучасній українській історіографії ця проблема одержала об’єктивну і виважену історичну оцінку. Однак на наших очах, як в минулому так і тепер ця проблематика стала предметом політичних спекуляцій. На різноманітних телевізійних каналах (наприклад 18 січня 2018 р.) у так званих “експертних середовищах” звучать ліво- чи праворадикальні оцінки соборності, підміняючи її проблемами регіональної ідентичності, ставленням до мови, історії, НАТО і Євросоюзу. Тим самим, ставиться під сумнів історичне значення Злуки УНР і ЗУНР, що відбулося, як відомо, без будь-якого примусу, з доброї волі українського народу, демократично і у правовому полі. Недооцінка цієї епохальної і доленосної події, її значення для консолідації української нації в умовах сучасної війни відкриває шлях до пропаганди так званої “сталінської соборності” 1939–1940-х рр.

В “Енциклопедії” тема злуки УНР і ЗУНР є центральною, поруч з подіями самої революції і державотворення. Ця проблематика розкривається на рівні державно-політичному, що знайшло своє відображення у трансформації ЗУНР в Західну область УНР, участі західноукраїнської делегації в роботі Трудового конгресу, що затвердив Акт Злуки, а також спільній боротьбі наддніпрянців і наддністрянців проти більшовиків, денікінців і поляків, які проливали свою кров за Соборну Україну на полях битв від Перемишля і Києва до Харкова і Криму. Історія ЗУНР є повчальним і надихаючим прикладом загальнонаціональної єдності й соборності українців. Найкращим льотчиком УГА був уродженець м. Харцизька (нині Донецької області) Никанор Залозний. Уродженець с. Плетений Ташлик біля Кропивницького Андрій Долуд – керівник козацького загону імені Івана Гонти воював у складі УГА всю військову кампанію 1918–1920 рр., а уродженець Буковини Петро Болбочан звільнив від більшовиків Севастополь і Харків. Українські визвольні змагання 1917–1923 рр., як відомо, завершилися поразкою, однак вона сприяла кристалізації ідеї про те, що Україна може відбутися як держава, яка матиме майбутнє, лише як Українська Самостійна Соборна Держава. Ця ідея об’єднала всіх борців за незалежність України у ХХ і на початку ХХІ ст.

Однією з важливих концептуальних засад видання є її цивілізаційно-ціннісний, багатомірний, і разом з тим україноцентричний характер, що яскраво проявилось, зокрема у вивченні історичних персоналій. “Енциклопедія” виводить на історичну арену сотні й тисячі відомих

і невідомих імен, які боролися, іа часто віддавали своє життя за Незалежну Соборну Українську Державу. Ця боротьба стала життєвим вибором відомих українських родинних династій, справою кількох поколінь. Син сотника УГА, керівника Листопадового Зриву Дмитра Вітовського – Ярослав був одним з керівників групи УПА “Магура”. Батьками відомого українського історика Ярослава Дашкевича були сотник УГА Роман Дашкевич і старшина УГА Олена Степанів. Батько митрополита УГКЦ Любомира Гузара – Ярослав, був хорунжим УГА, а батько відомого українського фізика Івана Пулюя – Олександр, був стрільцем УГА. Батько відомої української дослідниці історії Марти Богачевської-Хом’як – Данило, разом зі своїм братом Олексою були сотниками УГА.

За велінням серця на захист України йшли цілими родинами. В УГА воювали шість братів Шепаровичів, а також брати Бриковичі, Блавацькі, Безпалки, Драгани, Галіпи, Бращайки, Голущинські, Ганицькі, Гординські, Ганушевські, Горникевичі та багато ін. Відомий український археолог Іван Борковський разом зі своїми двома братами воювали в УГА. Три брати Дідушки, отамани і сотники УГА були розстріляні в 1937 р. в Сандармосі (нині – Медвежегорськ, Російська Федерація). В жодних енциклопедіях чи довідниках ми нічого не дізнаємося про Витовта Данчишина з м. Мостища на Львівщині, який загинув 5 грудня 1918 р. в боях з поляками за м. Городок у віці шістнадцяти років. Боротьбу за Україну продовжили в УПА його два брати. Ця родина переслідувалася польським, німецьким і радянським режимами.

У презентованому виданні значну увагу приділено представникам інших народів, які боролися за українську державність, зокрема німцям, євреям, хорватам, росіянам, полякам.

Авторам презентованого видання доводиться зважати на сучасний стан української персоналістики з її позитивними здобутками і недоліками. Багатьом відома біографія видатного українського вченого-мікробіолога, президента ВУАН, академіка АН СРСР Данила Заболотного, однак в нарисі про нього ми не знайдемо нічого про те, що йому вдалося вилікувати від тифу десятки старшин та стрільців УГА, в тому числі й отамана Осипа Микитку, так само, як немає навіть згадки про його племінника отамана Дієвої Армії УНР Семена Заболотного. Особливої уваги потребують біографічні нариси про іноземних діячів, які іноді запозичуються з російських видань. При цьому, до уваги не береться їхнє ставлення до України і українців. Яскравим прикладом є французький президент Шарль де Голь, який у нас оцінюється виключно з позитивної сторони. Однак з його франкомовних мемуарів, а не російської скороченої версії, дізнаємося, що він воював проти ЗУНР у складі польської армії, вкрай негативно відгукувався проти УНР. Такі випадки непоодинокі.

Слід пам’ятати про те, що окремі теми з історії Української державності чи визвольних змагань українського народу просто замовчувались, або докорінно перекручувались. Мало хто знає, що одними з перших в’язнів Соловецького концтабору були захисники УНР і ЗУНР. У сучасних українських довідниках є чимало інформації про розстріли польських офіцерів під Старобільськом, Харковом і Катинню, однак лише вузькому колу фахівців відомо про багатьох українських військових Дієвої Армії УНР, УГА знищених більшовиками у Дарниці (під Києвом), Кожухово (під Москвою) та в інших місцях.

Не менш важливе значення для сучасної історичної науки, історичної біографістики має історична термінологія, уніфікація історичних понять. За 100 років тут нагромадилося чимало проблем, які потребують свого вирішення.

Загалом, 935 статей першого тому видання і сотні, тисячі – двох наступних томів покликані висвітлити різноманітні аспекти історії Української революції, державотворення, соборності України, визвольних змагань, життя українського народу 1914–1923 рр. Сподіваємось, що презентована Енциклопедія стане помітним явищем в українському науковому і суспільному житті.